№ 200 Նոյեմբերի 12 (24) 1880 Նոյեմբերի 12 (24) № 200

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:
Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Տեղական թատրոն:—Ներքին տեսութիւն: Նամակ Խաչին-Բօնիսից: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: Անգլիա: Թիւրքիա:—«Մշակի» հեռագիրներ:—Յայտարարութիւններ:—Բանասիրական: Ալէքսանդրապօլից մինչև Սևան:

ՏԵՂԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ

—

Եթէ համեմատենք այն ուղղութիւնը, որ ընդունել է վրաց թատրոնը հայոց թատրոնի ընդունած ուղղութեան հետ, կը համոզվենք, որ վրաց թատրոնի բռնած ընթացքը, նրա ռէպերտուարը աւելի նպատակայարմար է, աւելի համապատասխան է տեղական հասարակութեան մտաւոր և բարոյական պահանջներին, քան թէ հայոց թատրոնը:

Անհերքելի է, որ կապված լինելով ռուսաց կեանքի հետ թէ քաղաքականապէս, թէ բարոյապէս, մեր հասարակական օրգանական երևոյթները սաստիկ նման են ռուսաց կեանքի հասարակական երևոյթներին: Վեր առէք Դիաչենկօի կամ Օստրովսկու պիէսները, վեր առէք ռուս ամսագրերում տպվող այժմեան ինքնուրոյն ռօմանները,—և կը տեսնենք որ այդ բոլոր գրուածքների մէջ քննվող երևոյթները շատ նման են մեր կեանքին: Բռնաւոր հայրն ու մայրը, հարստահարող վաճառականը, կիսակիրթ օրիորդը, ապարդիւն կեանք վարող բարձրագոյն ուսում ստացածը, նոյնպէս անապահով դրութեան մէջ գտնվող ժողովրդական դպրոցի ուսուցիչը, բազմաթիւ բնտանիքով բեռնաւորված, ողորմելի ռոճիկ ստացող, կաշառք առնել սովորած փոքրիկ պաշտօնեան,—այդ բոլոր տիպերը ընդհանուր են թէ ռուսաց և թէ մեր կեանքին: Եթէ ընդունակ չենք ինքներս արդիւնաբերել նոր ինքնուրոյն պիէսներ, գոնէ փոխադրենք, մեր կեանքին յարմարեցնենք ռուսաց կեանքից վեր առած պիէսներ... Իսկ այս առնում են վրացիները:

Մենք, ընդհակառակն, վեր ենք առնում պիէսներ մեզ համար բոլորովին խորթ, օտար, ֆրանսիական կեանքից, որտեղ յայտնվող հասարակական երևոյթներ աւելի առաջացած կեանքի արդիւնք են, հասարակական աւելի բաղադրեալ հիւսուածք են ներկայացնում:

Եթէ Կովկասը մինչև անգամ քաղաքականապէս կապված էլ չը լինէր Ռուսաստանի հետ, այնու ամենայնիւ ռուսաց գրականութիւնը իր իդէաներով, իր երևոյթներով աւելի մատչելի կը լինէր մեզ համար, աւելի կրթիչ կը լինէր մեր հասարակութեան համար, քան թէ նրանից անհամեմատ աւելի բարձր և զարգացած եւրոպականը, որովհետև մեր, կովկասեցիներիս, մտաւոր և բարոյական զարգացման աստիճանը նոյնը լինելով, ինչ որ ռուսաց հասարակութեան, պարզ է որ մեր կեանքի մէջ համանման երևոյթներ հանդէս են գալիս, որոնք յայտնվում են և ռուսաց հասարակութեան մէջ:

Մի անգամ մենք մանրամասնաբար կը քննենք այդ խնդիրը մի բանասիրական յօդուածի մէջ և ամենաճիշդ փաստերով կապացուցանենք մեր ասածի ճշմարտութիւնը:

Իսկ առ այժմ մենք կը բաւականանանք ասելով որ նոյն գանգատներ, որոնք լսվում են մեր հասարակութեան մէջ, լսվում են և ռուս հասարակութեան մէջ, մինչև անգամ մի քանի երևոյթներ, ինչպէս, օրինակ համալսարանական երիտասարդութեան գործնական կեանքին անպատրաստ լինելը, սկսեցին աւելի շուտ քննել ռուսաց գրականութեան մէջ, քան թէ մեզ մօտ:

Ֆրանսիական կամ գերմանական գրականութիւնը և թատրոնը աւելի բարձր են, ի հարկէ,

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ ՄԻՆՋԵՒ ՍԵՒԱՆ

—

Երբ մի կարճլիկ գիւղացի մեր լուսամուտի տակից անցնելով սովորական ձայնով գոռում էր, „ուխտ գնացող, ուխտ գնացող“, ես իսկոյն դուրս թռայ տանից և հարցրի—ինձանից ջերմեռանդ և եղտո ուխտաւոր չես կարող գտնել, ինչ տամ որ ինձ և իմ ընկերիս տանես Մուղնի, Էջմիածին, Երևան, Սևան և կրկին յետ բերես Ալէքսանդրապօլ.—Գիւղացին, 5 րոպէ մտածելուց յետոյ, պատասխանեց. „Աղա ջան, 8 րուբլի կառնեմ, երկուսից կը տանեմ, այդքան տեղերը մանկածեմ և կը բերեմ“ Ես առանց տատանվելու համաձայնեցի այդ գնին և գիւղացուց 2 ր. բէհ առայ, որպէս զի գործը ուրիշ տեսակ չը փոխվի: Գիւղացին հեռացաւ: Ես սկսեցի ճանապարհի պատրաստութիւնը տեսնել և հարկաւոր բաներս կապկապել: Երեք ժամից յետոյ սայլապանը իր սայլով մեր դրանը կանգնեց և բղաւեց. „դէ, աղա ջան, շուտ արէք, որ բոլոր ուխտաւորները գնացել են, մենք մնացել ենք մենակ“; իսկոյն ամեն բան բարձեցինք, դռները կողպեցինք, ընկերս նստեց սայլի վրա ու մնաս բարեաւ: Իսկ ես՝ նոր ձևի հրացանը ուսիս, ռեվօլվերը աջ կողմից քաշ արած, երկսայրի դաշոյնս ձախ կողմիցն հպարտ հպարտ վազում էի սայլի առևից և միշտ չուրջս նայում, որ տեսնեմ թէ մեր քաղաքացիք տեսնում են, որ ես այսպէս քաջի նման զինուորված եմ: Ես, որ գուցէ միայն զէնքերիս անունները գիտէի և նրանց գործածելուց շատ հեռու էի, այդ օրը այնպէս էի ոգևորվել, որ եթէ հարիւր քուրդ ոտքերը և ձեռքերը պինդ կապտած ինձ յանձնէին, բոլորին կը կոտորէի և յաղթութեան պսակը կընդունէի!!!—Դուրս եկանք քաղաքից. ես էլ նստեցի և սկսեցինք շտապել, բայց ի զուր, ոչքի ետևից չը հասանք, մեր ընկերները շատ էին հեռացել: Ճաշից յետոյ ժամը 9-ն էր, որ մենք մտանք Համամլի: Համամլեցոց վերին աստիճանի անհիւրասէր բնաւորութիւնը արդէն հռչակված լինելով, մենք սայլը կանգնեցրինք մի դուքանի առաջ: Ջայլը, չաքարը մեզանից, երեքիս երեքական բաժակ թէյ տուեց և 20 կոպէկ վարձ պլոկեց բարեպաշտօն համամլեցին: Ընթերցող, իմ բարի խորհուրդը քեզ այս լինի, եթէ, Աստուած մի արասցէ, պատահեցիր Համամլի, շատ զգոյշ կաց, եթէ ոչ, կօշիկներդ այնպէս կը հանեն, որ կը մնաս աչքերդ ճմռելով:

Ժամը 11-ը լրացաւ: „Բիձա, (այսպէս էի կոչում սայլապանիս) էլ մի նայիր, լծիր որ մի տեղ հանենք մեր ընկերներին“:—Ի՞նչպէս կարելի է, աղա, էս կէս գիշերին ո՞ւր գնանք. մեզ կը թալանեն“ բարկացած պատասխանեց սայլապանս և երեսը շուռ տուեց: „Անկարելի բան է, թէկուզ երեքիս էլ մորթեն, պէտք է գնանք, որ մեր ընկերներին հանենք“, չիշտելով կրկնեցի ես: Վէճը տաքացաւ, բիձաս փափկացաւ, բող ձին լծեց, ընկերս նստեց սայլի վրա: Մնաս բարեաւ, Համամլի:—Մի զարհուրելի՜ մութ գիշեր էր: Ճանապարհը կոկ, բայց երկիւղալի, մանաւանդ որ առաջին անգամն է, որ այս ճանապարհն տեսնում ենք: Ուզում ենք շատ շատ քշել որ ընկերներիս հասնենք, բայց երբ սայլը թրխկթրխկում է, հոգիներս էլ մարմիններիս հետ է թրխկ-թրխկում, թէ մի գուցէ սայլի թրխկոցը անիծած, քնած աւազակներին արթնացնէ և գլխներիս հաւաքէ: 15 վերստ պէտք է գնայինք, որ մի ուրիշ գիւղ հասնէինք: Ես հրացանս պատրաստի սայլի ետևից վազում էի և միշտ երեք չորս սաժէն հեռու էի մնում այն նպատակով, որ եթէ աւազակները յանկարծ մեր սայլի առաջը կտրեն, ես հեռուից թանձր խաւարի միջից հրացանս արձակելով, կարող էի աւազակներին եթէ ոչ լեղաճաք անել գոնէ շփոթել կամ փախցնել:—Մինչդեռ ես այսպիսի մտատանջութեամբ և քրտնած վազում էի սայլի ետևից, յանկարծ սայլապանս գոռաց. „աղա, եկան գողերը“ և փախչելու պատրաստութիւն էր տեսնում: Ես՝ առանց աւազակները տեսնելու՝ սկսեցի սուտ սուտ բղաւել „Կիրակոս, Մարտիրոս, քաւոր Խաչօ, վազեցէք, հրացաններդ պատրաստեցէք, այստեղ աւազակներ կան“: Մի և նոյն խօսքերը կրկնելով, մի քիչ առաջ վազեցի, գետնին պառկեցի, լաւ սուր նայեցի և համոզվեցի, որ իրաւ ճանապարհի վրա 3 ձիաւոր անշարժ կանգնած են: „Գէդ ով է, кто такой? ó քիմդըր“ Դոն-Քիշօտի պէս մի քանի անգամ բղաւեցի, օլիմպիական գագաթից սպառնալիքներ արձակեցի, բայց ոչ ոք տեղից չը շարժվեց: Հենց էն էր, ուզում էի հրացանս արձակել և երեքին էլ գիւլլախորով անել, բիձաս ինձանից առաջ մի քար գցեց դէպի անշարժ ստուերները, որոնք իսկոյն միմեանցից բաժանվեցին և մեր մօտից տրոտինգ տալով, անցկացան գնացին: Ի՞նչ էին դրանք: Ոչինչ. Համամլից 3 զատուկ ձի դաշտերում արածելով եկել ճանապարհի վրա իրանց համար կանգնել էին և անց ու դարձ անողներին լեղաճաք անում.

Գիշերվայ ժամը 2-ին մտանք Ողնու գիւղը և այդ տեղ գտանք մեր ընկերներին: Մինչև այս գիւղը հասնելը, ամեն ստուեր տեսնելիս, բիձաս մի քար էր գցում, կամ հառաչելով աղօթում „ով սուրբ Գէորգ, քո դուռն ենք գալիս, դու հասնես մեր հաւարին“:

Այս գիւղում բնութեան բարիքները սակաւ չեն: Ժողովուրդը անկիրթ և կոպիտ, դպրոցի երես իրանց կեանքում չեն տեսել: Տները վայրի կենդանիների գետնափոր որջեր են: Կեղտոտութեան չափ չը կայ: Երկրագործութիւնից բացի ուրիշ ոչինչ չը գիտեն: Ոչ մի վիճակաւոր առաջնորդ, ոչ մի հոգևորական այս կողմերը ոտք չէ դրել և դպրոցի ու ուսման նշանակութիւնը չէ բացատրել: Ամօթ այդպիսի առաջնորդներին:—Լուսացաւ: Բոլորս էլ ձիաները լծեցինք և սկսեցինք քշել: Արանից յետոյ ճանապարհները շատ վատ են, պէտք է զգոյշ մնալ:—Համարեա դեռ գիւղի մէջն էինք, յանկարծ մեր առաջի ֆուրգոնը շուռ եկաւ. „վա՜յ, ամա՜ն, մեռա՜յ...“ աղմուկները բոլոր ուխտաւորներին հաւաքեց իրանց գլխին: Շտկեցին ֆուրգոնը. ոչինչ չը կար. մի քիթ էր կարմրել, երկու երես պլոկվել, մի կողք ծակվել և այդպէս ամենքն էլ իրանց մասը կանխիկ առել: Երկու վերստ էլ գնացինք. այժմ դէմ առանք այնպիսի մի զառիվերի, որի գլուխը բարձրանալու համար շատ նեղութիւններ և վտանգներ պէտք է ի նկատի ունենալ: Ֆուրգոնը յետ յետ է գալիս, ձիաներին էլ հետը քաշ տալիս, մեր սայլը ամենեւին չէ կարող առաջ գնալ, երրորդը շուռ է եկել իր սև օրն է լաց լինում: Ամենքն էլ չարչարվում և ճանապարհը անիծում, իսկ ես մի բարձր քարի գլուխ կանգնած բղաւում էի, „հազար ամօթ այս շրջակայ բնակիչներին, որ տարին հարիւր անգամ այս դժոխքով անց ու դարձ են անում և շինելու միտք չեն դարձնում, ամօթ այդպիսի գիւղացիներին, որ առանց պէթի իրանց օգտի համար էլ չեն աշխատում:—Վերջապէս բարձրացանք, բայց մերն էլ մեզ հասաւ: Ընկանք լաւ ճանապարհը:—Մի քանի տգեղ և աշխարհից բէխաբար գիւղերից անցնելով, սեպտեմբերի 29-ին, ժամը 3-ին մտանք Բաշ-Ապարան, որ Ապարանու վիճակի մէջ ամենանշանաւոր գիւղն է: Ուրեմն այս գիւղի վրա խօսելով, բոլոր վիճակի վրա կարող ենք գաղափար կազմել

Բաշ-Ապարանը 150 տանից աւել է: Ունեն 3 քահանայ կամ 3 ազգի պառիժ: Ոչ մի կարգին շինութիւն չը կար գիւղի մէջ. բոլորն էլ գետնափոր, բլլըրլած և ցեխապատ խրճիթներ են. թէ կտուրներում և թէ դռներում այնքան աղբի և մանաւանդ մոխրի կոյտեր կային, որ մի փոքր քամի բարձրացաւ թէ չէ, վա՜յ քեզ: Ջուրը առատ, ամեն տեսակ յարմարութիւն կայ, բայց ամբողջ գիւղում միայն մէկի դրան մի երկու ծառ կար.—Անցնում եմ փողոցով: Ահա, դէմից գալիս է մի ջահել մարդ, կարմիր ֆասը գլխին, մրրուքը խճճված ծնօտից կպած, կապոյտ չերքէզկէն արխալուղի վրա հագած, կապոյտ կըտաւէ վարտիքով, բարձրակրունկ բաշմաղներով... Ես կամաց մօտենում եմ դրան, „բարի լոյս եղբայր“: „Աստուած օրհնէ, որդի“, ասաց եկողը և բարեց գլխիս: „Ներողութիւն, տէր հայր, չը ճանաչեցի թէ քահանայ էք. խնդրեմ եկեղեցու դուռը բաց անէք, տեսնենք“: „Ոչինչ, որդի, Աստուած թողութիւն շնորհեսցէ, միայն եկեղեցու բանալիքը ժամկոչի մօտ է, առեց ու հեռացաւ:

Ես իմ ընկերիս հետ գնացինք դէպի եկեղեցի: Մեր բաղդից եկեղեցու դուռն էլ բաց էր: Ներս մտանք: Ահա մի մարդ, քրդի փոլադը գլխին և վրէն էլ կապոյտ կտորով ոլոր մոլոր պատանեալ արած, գզգզված չուխով, կապոյտ վարտիքով, մի ոտքերի փիլոն էլ չորս տակ արած, ձախ ու-

քան թէ ռուսաց գրականութիւնն ու թատրօնը, և նոյն իսկ այդ պատճառով կարդալ սկսողի ձեռ-քը պէտք է տալ նախ և առաջ աւելի մատչելի, աւելի հեշտ, աւելի հասկանալի գիրք և ոչ թէ սկսել դժուար գրքերից, որոնց իդէալները, մտքերը, գաղափարները այնքան բաղադրեալ են, որ դեռ ևս հասկանալի չեն սկսողի համար:

Չը մոռանանք որ հայերը և վրացիները թատրօնի գործի մէջ դեռ ևս սկսողներ են: Ի՞նչ միտք կայ սկսողի ձեռքը տալ Էմիլ Օժիէի, կամ Աղէքսանդր Դիւմայի ֆրանսիական կեանքից վերցրած բաղադրեալ հոգեբանական գրուածները, երբ այդ բոլոր գրուածների հիմքը, ինքն եւրօպական կեանքը, որի անմիջական արդիւնք են այդ պիէսաները, ոչ թէ միայն անծանօթ չէ մեր հասարակութեան մեծամասնութեանը, բայց և ոչ ինչ նմանութիւն չունի մեր կեանքի հետ:

Արեմն այդ տեսակ պիէսաների թարգմանելը, խաղալը և տեսնելը կատարելապէս ժամանակի կորուստ է, ինչպէս ժամանակի կորուստ կը լինէր եթէ դուք ստիպէիք մի մարդուն, որ դեռ միջնակարգ ուսում չէ ստացել, համալսարանի բարձրագոյն ուսման դասերը լսել: Պարզ է որ անպատրաստ լինելով, նա ոչինչ չի հասկանայ, ինչպէս մեր հասարակութիւնը ոչինչ չէ հասկանում ֆրանսիական պիէսաներից:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽԱՉԻՆ-ԲՕԼՆԻՍԻՑ

Նոյեմբերի 3

Խաչին-Բօլնիս գիւղը վաթսուն տուն հայ ժողովուրդ ունի, բայց նա օրինաւոր եկեղեցի չունի, իսկ ուսումնարան երբէք: Մի փայտաշէն եկեղեցի կայ, զուրկ առաստաղից, այնպէս քայքայված, որ ներս մտնող օտարականը առանց զզուանքի չէ հեռանում: Քսան տարի առաջ տեղացի մի այրի կին վախճանվելով ընծայել է այդ եկեղեցուն 200 րուբլի: Արժ. ծխատէր քահանան շահեցնելով այդ գումարը, հասցրել է մօտ 2500 րուբլու:

Մենք չը գիտենք թէ տէր հայրը ինչ նպատակով է շահեցրել այդ գումարը: Բայց, այնուամենայնիւ խորհուրդ կը տանք բարեկրօն հօրը, որ այդ գումարով նա մի ուսումնարան կառուցանէր գիւղումս և կարծեմ նա համաձայն կը լինի, որ ներկայում մենք մեծ յանցանք գործած կը լինենք, եթէ մեր երեխաներին թողնենք տասրարած մեծանան, զուրկ «մայրենի լեզուի» գիտութիւնից: Իսկ եկեղեցի ունենալու նկատմամբ կարծեմ հանգստարանի հին, քարաշէն, կամարակապ եկեղեցին աւելի յարմար է, քան թէ այժմեան փայտաշէնը: Նոր եկեղեցի կառուցանել, յիշեալ գումարը ծախսել նրա վրա միանգամայն անխորհուրդ է առ այժմ: Մեր տէր հօրը կը մնայ միայն ժողովրդին համոզել իմ առած ճշմարտութիւնների մէջ և նա, անշուշտ, կը համաձայնվի:

Խաչին-Բօլնիսի հողը միանգամայն ձեռնտու է մշակութեան: Նա բերրի է: Տեղացիք իրաւունք չունին տրտունջներ յայտնելու այդ կողմից: Միայն այգեգործութիւնը սրանց տալիս է տարեկան մօտ 100,000 թունգի գինի. իսկ այս ձորի թաւաղներինն էլ միասին 150,000, որ բոլորը արժէ տեղական գնով 90,000 րուբլի:

Տեղացիների մի եզը երկու չէ դառնում, երկու կովը՝ երեք: Քափանակ անուն թուրքի գիւղն է դրա պատճառը, որ 300 տնից է բաղկացած: Այս թուրքերի գրեթէ մշտական գործը գողութիւնն ու աւազակութիւնն է: Նրանք ամեն յաջողակ դէպքում պատրաստ են միրոնց թալանել, ձին և անասունները գողանալ...

Մեծ. Թիւմական վերատեսուչ Բարխուդարեանցը գուցէ չը գիտէ էլ, որ մի գիւղ կայ այստեղ, անունը՝ Խաչին-Բօլնիս, թէ սա ուսումնարան պահելու համար 2500 րուբլի փող ունի, բայց հետեւող չունի:

Տեղացի

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

„Մշակի" 1881 թւի բաժանորդագրութիւնը արդէն բացված է: Խնդրում ենք ցանկացողներին շուտով գրվել, որպէս զի կարողանանք եկող տարին միայն մի շաբաթ ընդմիջել մեր հրատարակութիւնը:

—

Թէև Պարսկաստանի մէջ ապստամբված քրդերի շարժման մասին մինչև այժմ տպեցինք բաւական թւով սեփական տեղեկութիւններ, բայց այժմ կաշխատենք ծանօթացնել մեր ընթերցողներին այդ շարժման մասին Կ. Պօլսի „Մասիս" լրագրում տպված տեղեկութիւնների հետ:

—

ԵՐԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են. «Թեմիս վերատեսչի օգնական պ. Պերճ Պռօշեանց այժմ էջմիածնումն է բնակվում, այն ինչ թեմիս դպրոցները մնում են բաւական անհոգ դրութեան մէջ: Պ. Պռօշեանցի կինը Վ. աղարշապատի օրիորդաց դպրոցի մէջ վարժուհի է:»

—

Մեզ հաղորդում են, որ այս օրերս հրատարակվեցան Երեւանում հետեւեալ նոր գրքեր „Խաչիկի քնարը" Զ. Գէորգեանի տպարանում տպված և «Ֆանտախտ» վերնագրով, պ. Արգար Գուլամիրեանցի թարգմանութիւնը, պարոն Գուլամիրեանցի սեփական տպարանում տպված:

—

ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ մեզ գրում են, «Ախալցխան սաստիկ թանգութեան պատճառով ամենածանր վիճակի մէջ է գտնվում. Բնակիչների մեծ մասը սկսել են իրանց ունեցած չունեցածը ծախել հաց ճարելու համար: Աղքատները ամենայն օր թափառում են փողոցներում և անցնողներից ողորմութիւն խնդրում. Քաղաքագլուխը և քաղաքային վարչութիւնը ժողովրդին հաց հայթայթելու վերաբերմամբ շատ անհոգ են: Քաղաքի գանձարանը աննախանձելի դրութեան մէջ է. ամեն տարի 60 հազար րուբլու չափ դէֆիցիտ ունի:»

—

ԵԱԼՏԱ քաղաքից, Կրիմից մեզ գրում են որ այդտեղ երեւացել են ՖԻԼՕԿՍԷՐԱ ասված կենդանիները, որոնք անխնայ ոչնչացնում են խաղողի վազերը: Այդ մասին ստոյգ տեղեկութիւնը մենք կաշխատենք շուտով տպագրել

—

ԼԷՆԿՕՐԱՆԻՑ. Ստեփաննոս քահանայ Տէր-Աստուածատուրեանից ստացանք 100 րուբլ յօգուտ Վանի սովատանջների: Ստորագրութիւնը շարունակվում է:

—

Այսօր Արծրունու թատրօնում վրաց մշտական խումբը տալու է երկու նոր պիէսաներ փոխադրված ռուսերէնից. «До поры до времени» եւ „Ревнивый."

Այսօրվանից վրաց թատրօնում սկսվում է աբօնեմէնտ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԳԼԻԱ.

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետեւեալ տեղեկութիւնները:

Գլադստոնի արտասանած ճառը Լօնդօնի լօրդ-մէրի տուած ճաշի ժամանակ կատարեալ հրաժարական է արեւելեան այն քաղաքականութենից, որին հետեւում էր ազատամիտ մինիստրութիւնը վերջին ժամանակները: Պահպանողական լրագիրները գովում են Գլադստոնին, որ նա հասարակական կարծիքի դէմ չը գործեց և հրաժարվեցաւ Թիւրքիայի դէմ ստիպողական

սի վրա դցած ու պատի տակ կանգնած մրմռում է: Ամաչում եմ, թէ ասեմ «գիւղի մի տէրտէրն էլ սա է, որ այսպիսի խայտառակ ձեւով միրութիւն է անում:—Ընկերոջս համբերութիւնը հատաւ, կամաց մօտեցաւ, փիլոնը ուսից վեր առաւ ու ցցեց վրէն: Տէրտէրը կէս բարկացած և կեղծ ժպիտով յետ մտիկ տալեց և հարցրեց ընկերից՝ «ով ես, ինչ մարդ ես»: Ընկերս «ոչինչ, հայ, քրիստոնեայ ենք», պատասխանեց և կամենում էր քօղոցն էլ վեր առնել, ես փեշից քաշեցի, ի նկատի ունենալով տէրտէրի այրված և աբեղից պլօկված դէմքի վրա բարկութեան նշանները:—Դարձանք դէպի սեղանը: Նայեցէք այդ խառնափնթոր եկեղեցական անօթներին, կեղտոտ առարկաներին և ամաչեցէք, որ տարիներով չեն մաքրվել: Ընկերս աղլուղը հանեց, մի աւետարան սրբեց և համբուրեցինք: Իսկ եկեղեցու մէջ այնքան աղբ և գիպիլ կար, որ աւելել անկարելի էր, պէտք էր թիակներով հաւաքել և քթոցներով թափել: Այսպիսի զարմանալի բան ես երեւակայել չէի կարող, բայց աչքով տեսայ: Եթէ եկեղեցու մէջ այսպէս է, էլ ինչ խօսեմ դրսի մասին: Քեօխվէն էլ իր խառնոցը բերել և եկեղեցու հիւսիսային պատին դէմ է արել ու դարսել:—Եթէ 150 տնից բաղկացած Բաղ-Արարանը այսպիսի խայտառակ և վայրենի դրութեան մէջ էր, ինչպէս կը լինեն հապա միւս մանր մունր գիւղերը:

Խորին շնորհակալութեան արժանի են Աղէքսանդրապօլի և էջմիածնի գաւառապետները, որոնց կարգադրութեամբ պահապան ձիաւորներ էին դրած ճանապարհներում, որ ուխտաւորներին պահպանեն աւազակների երկիւղից, որոնք շատ անգամ յարձակվում են և մեծամեծ վնասներ են տալիս: Այո՛, եթէ աղջուլեցի առեւտրական Վարդանը սուրբ ձեռին չը ազատէր ուխտաւորներին և չանցկացնէ վտանգաւոր տեղերից, առանց երկիւղելու, բոլորն էլ աւազակներից մերկացած առած կը մտնեն սուրբ Գէորգ:

Սեպտեմբերի 26-ին մտանք Մուղնի, որտեղ ամեն կողմից այնքան ուխտաւորներ էին թափվել, որ թիւ չը կար:—Խառնիճաղանճ բազմութեան աղմուկները, զուռնաչիների ճչճչոցն և զըմզըմոցը, սայլերի ճռնչիւնը, կենդանիների բառաչիւնը, մատաղացու դառների մայոցը, երկտասանի նօթաջիների զըռզըռոցը... և այլ հազարաւոր ձայներ միմեանց խառնվելով մի զարմանալի տեսարան էին կազմում վանքի լայնատարած շրջականերում: Դեռ յիշում եմ ճարպիկ լարախաղացի ողեւորական ձայները, որ գոռում էր «եա զանկչի գիվան սուրբ Կարապետ» ու թռչկոտում գիծ այծի նման: Ամեն տեղ կենդանութիւն, շարժում, ուրախութիւն էր տիրում:

Այստեղ չեմ կարող չը կրկնել իմ անկեղծ շնորհակալութիւնը Մեծ. Խան-Աղեանցին, որ իր օգնականին ուղարկել էր ուխտաւորների մէջ կարգ պահպանելու: Առանց այս կարևոր կարգադրութեան ոչ միայն հազար ու մի տեսակ աններելի խայտառակութիւններ, անկարգութիւններ, գողութիւններ կը պատահէին, այլ և մարդասպանութիւն կը լինէր:

Չը նայելով ամեն տեսակ խիստ հսկողութեանց, բայց Աղէքսանդրապօլցի չափխուռների խումբը դարձեալ իրանց անամօթ լրբութիւնները գործում էին, բռնվում, բանտարկվում, թուք ու մուր ուտում, բայց էլի չը խրատվում: Բոլոր ուխտաւորները այդ անամօթ անխծաններից զզուեցին: Ամենքն էլ աղաչում էին «ով սուրբ Գէորգ, դու էդ սալախանայ գիժերեցիների գիվան, դատաստանն անես»: Ափսոս, ժամանակ չունեմ դրանց բոլոր անկարգութիւնները այստեղ յիշելու:

Գնանք սուրբ Գէորգի գերեզմանը համբուրելու: Այստեղ բազմութիւնը եռում է, ներս մտնելու հնար չը կայ: Երկու պահապան կօզակներ դրանը կանգնած, ուխտաւորին դուրս ու ներս են անում հերթով: Սիրելի ընթերցող, մինչև ներս մտնելս հերթը մեզ կը հասնի, դու մէկ աջ ու ձախ նայիր և տես քանի քանի ողորմելի ձեռքեր դէպի մեզ են կառկառած և ողորմութիւն են աղերսում Ո՛վ Տէր Աստուած, այս անդամալոյծներին, կոյրերին, համրներին, խեղանդամներին և այլ հազար ու մի տեսակ սարսափելի արտաւորներին տեսնելով, նոր եմ հասկանում, որ ես աշխարհի մէջ երջանիկ և բախտաւոր եմ:—Աչա, հերթը եկաւ մեզ: Ներս մտանք, համբուրեցինք, աջահամբոյրը գցեցինք, մոմերը վառեցինք, դէ, այժմ մի անկիւն քաշվենք և մի քննողական հայեացք գցենք դէպի գերեզմանը չորեքչոք եկող ուխտաւորների վրա: —Ամենից ջերմեռանդ կանայքն են. բոլորի աչքերը արտասուքով լցված են: Հարիւր անգամ համբուրելով, գերեզմանը լիզելով, երեսները գետին քսելով չեն կշտանում: «Ով սուրբ Գէորգ, իմ ձեռս քու փէշդ եմ գցել, բոբիկ ոտքով քո դուռն եմ եկել, սրախ խորհուրդը քեզի յայտնի է, էլ ինչ ըսեմ...» բորբոքված աղաչում էր մի ջահիլ գեղջկուհի: «Օտացդ մեռնիմ, աղայ Մուղնի, դուն մէ դարմանդ էնիս դարդիս...» աղօթում էր գիւմրեցի պառաւը: Լսեցէք աւելի հետաքրքիր խնդրված. «ով սուրբ Գէորգ, պասդ պահել եմ, ծունր բռնել եմ, կարմիր մատաղով դուռդ եմ եկել, մէ խնդիրք մը ունիմ. դ ո ւ ի մ տ ի ր ե ր կ ն կ ա յ պ ա տ ի ժ տ ա ս, ե ս է դ ա ն դ ա մ ի ձ ե ռ ի ց խ ա լ ի մ, ե ս ի մ հ ո գ ի ս ա ռ պ ր ծ ն ի մ...» Այս խնդրուածք անող ջահիլ հարսը ամենից բորբոքված էր խնդրում և չառերի ուչքը գրաւում:

Վանքը, ժամապատկան սենեակները և վանքի շուրջը շատ աննախանձելի դրութեան մէջ էին: Եկեղեցական զարդ ու զարդարանք ամենեւին չունէր, չը նայելով, որ տարեկան նշանաւոր եկամուտ ունի: Արդեօք միթէ ունի, որ վանքի երեք տարվայ արդիւնքը իր պայծառութեան վրա գործ դրվի:

Կարգին ժամասացութիւն ամենեւին չը կար: Շաբաթ օրը զօռով մի պատարագ արին, բայց այնպէս էին շտապում և ժամասացութիւնը առաջ խաղնած բչում, որ խեղճ ուխտաւորները մնացել էին զարմացած, թէ «էդ ինչ տեսակ պատարագ են անում»:

Մատաղները, փոխանակ շաբաթ առաւօտը մորթելու, շատերը ուրբաթ երեկոյին մորթեցին և իրանք իրանց կլանեցին: Այս ժամանակ ես պատահեցի քրդերի, որոնք իրանց բոլոր գերդաստանով և մատաղով ուխտ էին եկել և հայերից ջերմեռանդ էին: Մի նորածին երեխայ ունէին, տարան սուրբ Գէորգի գերեզմանի վրա և հայ քահանային խնդրեցին, որ անունը դնէ:— Ուրբաթ ճաշից յետոյ ես իմ մի քանի ծանօթների հետ տուով գնացինք Աշտարակ տեսնելու.— Ես Աշտարակից շատ բան էի սպասում, ամեն բան լուսաւորված էի երեւակայում, ժողովուրդը համեմատաբար քաղաքակրթված էի կարծում, բայց ափսոս, որ ես իմ երեւակայական հաշիւներիս մէջ շատ սխալված եմ եղել:

Այո՛, ես իրաւունք ունէի էջմիածնայ աչքերի տակ, հաստատոր եպիսկոպոսների քթի առաջ 500 տնից բաղկացած Աշտարակի մասին այդպէս մեծ մեծ երեւակայելու:

Մօտենում եմ մի կոկ հագնված, մօտ 30 տարեկան ջահիլ երիտասարդի և հարցնում եմ խոնարհաբար. «պարոն, դուք այս գիւղից էք»: Պարոնը, որի եւրօպական մաքուր հագուստից խաբվելով, կրթված կարծեցի, անզուր ժպիտով պատասխանում է ինձ՝ «Ոչ, ձերդ գերազանցութիւն, ես այս գիւղացի չեմ, մայրաքաղաք Աշտարակցի եմ»: Պարոնի այդ մէկ պատասխանից եզրակացրի, որ իմ բոլոր հարցերին պէտք է ծաղրէ, առանց բարեւելու հեռացայ և մի ուրիշ փողոց մտայ: Ահա մի հասակաւոր աշտարակցի վաճառական, դուքնի դրանը նստած: Մօտենում եմ դրան. «բարեկամ, ձեր վարժատունը որ կողմն է»:—Քոր վարժատան պատերը քեզ ինչ հարկաւոր է, թէ վարժապետներին ես ման գալիս, ես չեմ ճանաչում», ծիծաղելով պատասխանեց վաճառականը և մտաւ խանութ: Երբ երկրորդ անգամ էլ ինձ չը յաջողվեցաւ կատարեալ պատասխան ստանալ, էլ երրորդը գըտնելու փորձ չարի. ուղղակի դիմեցի եկեղեցի, բայց դուռը փակ էր: Եկեղեցու հիւսիսային կողմում կար մի շինութիւն, որի լուսամուտները բաց և ապակիները կոտրատված էին. մէջը աչալերտաց նստարաններ կային, ուրեմն սա Աշտարակի դպրոցն է: Ի՞նչ կարող ենք ասել կողպած և աղբի մէջ կորած դպրոցի մասին: Ոչինչ, միայն թէ, ինչպէս զանազան նշաններից երեւում էր, գուցէ, յախռան կողպած մնայ:

Այստեղ մխիթարութիւն չը գտայ, դիմեցի միւս եկեղեցին, սա էլ փակ էր. սորա էլ հարաւային կողմում մի երկար դահլիճ կար և նրա արեւելեան գլուխը մի սենեակ: Սա էլ դպրոց է, դուռն էլ պատուհաններն էլ բաց են, ամբողջ յատակը և պատերը աղբի մէջ կորած են: Դեռ այս բաւական չէ, ուսումնասէր աշտարակցիք դպրոցի մէջ պատերի տակ ապականած էին: Ընկերներս այդ աններելի ապականութիւնը տեսնելով «թու, թու» անելով, քթերը բռնած դուրս փախան, իսկ ես կանգնած մրմնջում էի,